

II
L27555
e

Osnovne
državlanske pravice

razglašene

s postavo od 21. decembra 1867.

Nekaj besedi za slovensko ljudstvo.

(Velja 5 nov. kraje.)

Karl Terhovec

V Ljubljani.

Natisnila in založila Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

1869.

27555

II-d-e

030014831

Novice 1/9 1869 l. 35. str. 286:

Današnjemu listu je priložena knjizica, ki jo je izdala c. k. deželna vlada Kranjske, pod naslovom „Osnovne državljanske pravice razglasiene s postavo od 21. dec. 1867.“ Vidi se iz tega spisa, kako vlada 20 členov osnovnih postav razklada; s tem pa noče karot v vodu pravi, braniti nikomur, da sam sodi, „ali so boljše bile stare postavne ali pa nove“.

Uvod.

Ni ga gotovo med Vami, da ne bi v novejši čas bil kaj bral ali slišal o tem in unem členu občnih ali osnovnih državljanskih pravic. Malokdo pa je imel sam postavo v rokah, da bi vedel, kaj ona prav za prav veleva.

Zatorej smo sklenili izdati pričujoče bukvice. V njih najdete natisnjenih v očitnejših črkah vsih dvajset členov od besede do besede, kakor se nahajajo v dotični postavi od 21. decembra 1867. Vsakemu členu posebej pa je v drobnejših črkah za razjasnilo pridodano nekaj besedí, da postavo lahkéjše razumete.

Preberite jih in sodite sami, ali so boljše bile stare postave, ali pa so nove. Kjer pa najdete, da ni še vse tako, kakor postava govori, pomislite, da je za izpeljavo nekíh določil še treba posebnih natančnejših naredeb, ki se vse na enkrat niso še mogle dogotoviti. To se zlasti tiče tudi člena XIX.

V Ljubljani meseca avgusta 1869.

Člen I.

Za vse deželane v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel veljá občno avstrijsko državljanstvo.

Postava odločuje, pod katerimi pogoji se avstrijsko državljanstvo zadobiva, uživa in izgublja.

Kaj nam pravi ta člen?

Pravi da vsi, kar nas je domá pod našim cesarjem zunaj ogerskih dežel, imamo enako državljansko pravico. Naj si tedaj rojen na Kranjskem ali Tirolskem, na Štajarskem ali na Primorskem, Ljubljančan ali Tržačan, zmeraj in povsod si ti avstrijsk državljan in uživaš vse pravice, ktere nam podeljuje avstrijsko državljanstvo. Tudi če prideš po tvojih opravilih v kako ptujo državo, ostaneš vedno avstrijsk državljan in najdeš tam pri naših zastopnikih zavetje in krepko brambo, če bi se ti krivica godila po komur bodi.

Kdo pa je avstrijsk državljan?

Na to vprašanje nam odgovarjajo posebne postave, iz kterih se na kratko posneti dá to-le:

Otrokom avstrijskega državljana je državljanstvo prirojeno, naj se oni rodijo domá ali pa kje zunaj države na ptujem.

Če pa kak ptujec hoče priti pod našega cesarja kakor avstrijsk državljan, mora pri gosposki in scer po sedanjih prepisih pri deželnem poglavarstvu za sprejetev prositi, blizo-le tako, kakor domač človek sprejetve išče pri občinskem starešinstvu, kadar se iz ene soseske v drugo seli, da se tam vdomači. Ptuja ženska pa, ki se omoži z avstrijskim državljanom, zadobi državljanstvo po možu, in ni jej treba posebne prošnje.

Kakó se uživa državljanstvo?

Uživa se s tém, da se uživajo vse dobrote in olajšave, ki nam jih naklanjajo postave in naredbe — jemaje že zameček v materinem drobcu v svoje varstvo in spremljevalec dete, mladenčca, moža in starca v raznoterih okoliščinah življenja braneč jim život, poštenje in premoženje ter čuva je še mrliču nad grobom, da mu nihče ne bo premetaval zadnjega počivališča.

Pod brambo postave stojijo scer tudi ptujci. Kjer pa gre za pomikovanje in povzdigovanje blagostanja posamnih ljudi in posebno v državnih, deželnih in občinskih zadevah, nima ptujec nikakor enake pravice z domačimi ljudmi. Tako na priliko ne more cesarske službe dobiti, ko le avstrijski domačinec. Le domačinec sme biti advokat in notar; le domačinec sme uredovati časnik, sme biti ud pri političnih društvih, sme barantovati z blagom od hiše do hiše. Ptujcu ni to dopuščeno, kakor tudi ne more začeti ni kupčije ni obrtnije pri nas brez posebnega višega dovoljenja. Kdor ni domačinec, ne sme voliti ne izvoljen biti bodi v soseski bodi za deželni ali državni zbor. Te in še mnogo drugih pravic uživajo popolnoma le avstrijski državljani. Res je scer, da zna tudi državljan zgubiti to ali uno pravico za vselej ali za nekaj časa. To se pa godí le na toliko in v tistih primerljajih, ki jih določuje postava sama. Na priliko: Kdor je bil zarad kakega hudodelstva obsojen, izgubi pravico, voliti v občinsko starešinstvo; — kdor je bil po sodnji za zapravljevca spoznan, izgubi pravico razpolagati sè svojim inetkom kakor bi hotel i. t. d. — to pa le, kjer tako velevajo posebna določila postave same.

Kadaj se izgubi avstrijsko državljanstvo?

Izgubi se državljanstvo, kadar se kdo preselí v ptujo državo z naravnost povedanim ali djanski razodetim naménom, da tam ostane, pri ženskih pa tudi, če se s ptujcem omožijo.

Člen II.

Pred postavo so vsi državljani enaki.

Vsi enaki tedaj, se vé da le pred postavo. Enakosti take, da bi se moralo toliko plačevati temu, ki na železnici pri blaponu le petelina vrtí, kolikor inženirju, ki je blapon izumil potem ko si je leta in leta po šolah glavo ubijal in premoženje trosil, — take enakosti ne bo nikdar; in nikdar se ne bo dečku, kateri v cerkvi kadilnico nosi, enaka čast skazovala kakor župniku (fajmoštru) samemu, kateri sveto djanje opravlja.

Pred postavo enak biti pa pomeni, da za vse državljane, ktereга koli stanú ali vére, kadar so v eni ali isti okoliščini, velja le ena in ista postava. Bodi kmet ali gospod, bogatin ali siromak, posvetnik ali duhovnik, — postava ne pozná razločka. Od enakeга zemljišča morata obadva enak davek plačevati. Če imata enako pravdo, sodil jima jo bode sodnik po eni postavi, in po eni postavi se jima bode dosojala kazen, kadar kaj zgrešita. Tako tudi se bode pri volitvi občinskih zastopnikov glas bogatega kupca le za enega štel, kakor glas prostega bajtarja.

Cesar sam, če sklene kako pogodbo, nima pred sodnijo ni za črko več pravice, kakor najsiromašnejši kramar.

Člen III.

Javni uradi so vsem državljanom enako dosežni.

Inostranci morajo zadobiti avstrijsko državljanstvo, predno jim je moči, v kako javno službo stopiti.

„Javni uradi,“ to so cesarske službe pri sodnijah in raznih drugih gosposkah. Kakor ta člen velevali, mora do njih biti pot odprta vsim državljanom brez razločka. Ní tedaj,

da bi se take službe prihranjevale le temu ali unemu stanu. Kmečki pa grofovski sin imata tu enako pravico.

Tudi na rojstni kraj državljana se ne sme gledati; Krajec lahko službo dobí v nemškem Gradu, v Celovcu ali v Trstu, ravno tako, kakor Tržačan, Korošec ali Štirec na Kranjskem.

Se vé pa da mora prosilec imeti potrebno znanje, sposobnost in pripravnost, kakoršna je za dotično službo predpisana. Kdor hoče na priliko sodnik postati, mora narpoprej pravoznanske nauke v visoki šoli dognati, potem se pri kakem sodišču djanski izuriti ter ojstri preskušnji pred višimi sodniki podvreči, in še le konec vsega tega se mu dá sodniška služba nižje vrste, če je kje prazna.

Inostrancem ali ptujcem se ne smé več podeliti pri nas nobena cesarska služba. Če bi pa že kazalo, tega ali unega ptujca zarad posebne učenosti ali druge kake važne okoliščine v cesarsko službo vzeti, mora si on poprej izprositi avstrijsko državljanstvo.

Člen IV.

Selilna svoboda tako zastran osebe kakor gledé na imetek ne krati se v državnem ozemlju nikakor.

Vsem državljanom, ki stanujejo v kateri občini pa ondi plačujejo davek od svojega nepremičnega posestva, pridobitka ali dohodka, gre pod istimi pogoji, kakor občinarjem pravica, v občinsko zastopstvo voliti in izvoljenim biti.

Svoboda, izseliti se v kako unanjo deželo, utesnjuje se od strani države edino z dolžnostjo vojaške službe.

Odhodnine smejo se pobirati samo v primeru povračbe ali vzajemnosti.

S tem členom nam zatrjuje postava troje pravie.

Prvič pravi, da je vsacemu državljanu svobodno po vsih deželah avstrijske države seliti se in imetek seboj vzeti iz ene

soseske v drugo, kadar in kamorkoli se mu poljubi. K temu ne potrebuje dovoljenja od kogar si bodi. Ni bilo tako vselej. Prejšni čas ali te ni gosposka pustila preseliti se ali pa so ti občinski možje bili zoprni. Zdaj greš svobodno, kamor ti sreča kaže. Treba ti je le, da si pri gosposki potno izkaznico (pós) priskrbiš, pri županu pa domovni list. Brez potne izkaznice bi lahko sitnosti imel in znalo bi ti se zgoditi, da te domú vrnejo. Z domovnim listom pa se moraš izkazati pri novi soseski, kjer se misliš naseliti, da bo vedela, od kod da si prav za prav domá. Sicer pa ti nova soseska ne sme braniti, da tam prebivaš, dokler ti sam z družino vred, če bi jo imel, brez madeža živiš in nisi na skrb občni milodarnosti.

Drugič razširjuje ta postava pravico volitve v občinsko zastopstvo. Posestnik, trgovec ali obrtnik, ki je dozdej stanoval v kaki soseski, pa ni bil tam domačinec, ni smel, saj povsod ne, občinskih zastopnikov ni voliti, ni sam izvoljen biti, če bi tudi davka več plačeval, ko deset drugih sosesčanov skupaj, in bi cela soseska rada imela ga za odbornika ali župana. Skladati pa je vendar moral pri vsih občinskih potrebščinah. To je bila napaka. Odselej bo vsak tak državljan pri volitvi imel enako pravico, kakor drugi sosesčan domačinec.

Tretjič nam dopušča postava, da utegnemo svobodno izseliti se iz cesarstva v katero drugo državo z vsim svojim premoženjem, kadar nas je volja. Pa zakaj neki ne bi? Zakaj bi se branilo komu, sreče iskati si v drugi državi, če se mu tam boljša priložnost ponuja? Doselej pa vendar ni bilo tako. Kdor se je hotel izseliti, je moral prositi dovoljenja pri dežel-nem poglavarstvu. Moral je doprinašati izkazov in za pisma denar trositi, in kadar je privoljenje dobil, je bilo večkrat že prepozno, ker so se med tem okoliščine, ki so mu dobro kazale, spremenile. Če se je pa brez dovoljenja izselil, so mu zapечатili ves imetek in čakala ga je vrh tega še ojstra kazen, če bi se bil kadaj vrnil.

Odselej ni več treba za izselitev gosposkinega dovoljenja ko le takim, ki so v vojaški zvezi ali pa v letih vojaščini podvrženih.

Vsak drugi se svobodno izselí, in če država, kamor gre, hoče kacega izkaza, dala mu bode okrajna gosposka, in za mesta, ki imajo poseben statut, deželno poglavarstvo spričevalo, da je prost avstrijske državne zveze.

Kaj pa postava govori tudi od neke „odhodnine,“ ki se ima pri izselitvi plačevati?

Odhodnina se imenuje iznesek, ki se plačuje od vrednosti imetka, ki ga kdo pri izselitvi s sabo vzame. Odhodnina se računi z deset od sto. Odrajtuje se le v primeru povračbe, to če reči, le takrat, če država, kamor gre imetek, od svojih ljudi, ki se k nam selijo, tudi kaj tacega tirja. To pa biva redko kadaj, ker se je naša vlada skoraj z vsimi večimi državami že pogodila, da naj neha med njima pobiranje odhodnine.

Kaj pa po tem takem lahko hlapec gospodarja ali denarničar kaso pokrade, pa jo svobodno potegneta na ptuje?

Tega ne! Postava velí, da le od strani vlade ní zadržka izselitvi. Hudodelnike pa in malopridneže, ki bi hotli ženo in revne otročiče brez pomoči zapustiti, da jim jih soseska ravná, bo že sodnija ustavila in oziroma prisilila, da svojo dolžnost izpolnijo, in tudi v ptuji državi jih najdejo zastopniki našega cesarstva, če bi se bili že skrivaj tje umaknili.

Člen V.

Lastnina je nepovredljiva. Razlastitev proti lastnikovi volji dopušča se samo ondi in tako, kjer in kakor postava določuje.

Kar je tvoje, kar si ti po svojih ranjih dobil ali pa z lastnim trudom prigospodaril si, hiša, njiva, živinče v štali in žito po hramih, to je tvoja lastnina, nepovredljiva, nedotakljiva. Nihče ti je ne sme vzeti, nihče z njo razpolagati proti tvoji volji. Kam bi tudi prišli, če bi vlačugar, ki se je celi teden dela kakor kuge ogibal, v nedeljo k tebi prišel, da bo iz ene sklede jedel proti tvoji volji ali pa s tabo delil to, kar si si ti s krvavimi žulji zaslužil. Če bi ti kdo kratil uživanje tvoje pravice, če bi hotel na tvoji njivi žeti, kar si ti posjal, ali pa celó v tvoji žitnici si vrečo polniti, imaš sodnika, da ti dosodi, kar ti gre; razbojnik in tat pa, in kdor koli v ptuji imetek sega, bode pred krvavo sodnijo odgovor dajal.

Lastnina stoji tedaj pod brambo postave. Celó pri hudo-
delstvu velezdaje (t. j. če kdo skuša sovražniku izdati cesarja ali
cesarstvo) se ne bo obsojeneu več jemalo premoženje, kakor je to
veljalo še pred nekimi leti. Postava neče namreč več, da bi žena
in nedolžni otročiči beračit šli zarad tega, kar je oče zgrešil.

***Kaj pa je „razslastitev,“ ktero pričujoča postava
vendar-le še zmerom dopušča?***

„Razslastiti“ se pravi, komu lastnino po sili odvzeti za
primerno plačilo. Sosed te scer ne more po svoji volji prisiliti,
da mu odstopiš kos tvojega zemljišča, kér bi mu dobro stal za
njegov vrt, za senožet ali kako si bodi napravo. Druga je pa
z gosposko. Posebna postava, ki se imenuje „državlanski zako-
nik,“ veleva, da mora vsak državljan za primerno plačilo svojo
last prepustiti, če to tirja občni prid. Kadar je kaj tacega, bo
gosposka, če se ne more s tabo pogoditi, razsodila, da moraš
tvojo last prepustiti pod to, da se ti plača nježina vrednost.
To se pa le takrat sme goditi, kadar to res in neogiblljivo
tirja občni prid, to če reči, kadar je za trdno dokazano, da
gre za veliko korist cele kake občine, celega okraja, dežele, ali
države sploh in da se ta korist ne da drugače ali pa le
s prekomernim troškom doseči.

Posebno in navadno se to godí pri zidanju cest in železnic.

Ceste in železnice so za prevažanje blagá državam potrebne,
kakor posamnemu človeku žile za pretakanje krvi. Nihče ne pridela
sam vsega, kar mu treba. Eden ima pšenice obilo, a platna
nima; drugi pa lanú dovolj, a žita premalo. Da ni cest in že-
leznic, ne bi ni eden ni drugi ali celó ne mogla prodati svojega
pridelka, pa kupiti si, česar jima zmanjkuje, ali pa bi pri-
delku bila cena pod nič, a za robo, ki jo kupuješ, bi ne mogel
zmoči denarja.

Odkar je svet s telegrafom prepleten, in sè železnimi
kolejami preprežen, se nam tudi ni več bati, da bi cela
ljudstva lakote pomirala, kakor nekdam. Če letina v eni deželi
ne rodi, rodi obilo v drugi. Po telegrafu se brž izvé, kje je
žita obilo. Po železnici pa je mogoče, v nekaj dnéh ga pripe-
ljati v deželo, kjer živeža zmanjkuje, in ga revežem, če je ne-
ogibljava potreba, na državni trošek razdeliti.

Iz tega se vidi, kako veliko korist donašajo ceste in železnice
celim okrajem, deželam in državam, in zato dopušča postava,

razlastitev pri cestah in železnicah, kakor smo gori povedali. Zakaj neki bi se delo ustavilo na očitno kvaro (škodo) celega ljudstva le zavolj trme kacega lastnika, kateri neče za dober denar prepustiti nekoliko sežnjev svojega zemljišča. Saj se ob takih priložnostih obilo plačuje, tako da je ta in uni, ko je zvedel, kod pojde železnica, nalašč kupil bajto ali pusto zemljišče, da ga je potem z dobičkom prepustil za železno cesto.

Člen VI.

Vsak državljan sme na državnem ozemlji kjerkoli bodi prebivališče in stanovališče izvoliti si, vsakovrstno nepremičnino pridobiti in svobodno narejati z njo, kakor tudi pod postavnimi pogoji kateri bodi zaslužek imeti.

Za mrtvo roko sme se z ozirom na občni prid po postavnem potu stesniti pravica, nepremična posestva pridobivati in z njimi narejati.

Že gori pri členu IV je bilo rečeno, da se svobodno smeš preseljevati, kamor hočes. Kaj bi pa to koristilo kmetovalcu, če bi ne imel pravice, gruntnega posestva si pridobiti, in krojaču, če bi v novi soseski ne smel ljudém obleke šivati. Nekdaj je bilo prav težavno in le malo srečnežem se je podalo, dobiti si dovoljenja za kako obrtnijo tam in kakor so želeli. Zdaj je le za nekaj malo obrtnij, kakor n. pr. za točenje vina in ola prepisano, da moraš dovoljenje prositi, in tudi pri takih obrtnijah se ne sme gledati, ali si domač ali ne. Krojaču, čevljarju, mizarju, kolarju, tkalcu in drugim obrtnikom sploh pa ni treba družega, kakor da naznanijo svojo obrtnijo gosposki zastran davka, pa lahko začno delati, kjer jih je volja.

Tudi gruntnega posestva kupiti ni bilo prej vsakemu dopuščeno, in po inenu ne spoznovalcem judovske vére. Očitalo se jim je in spodtikalo, da krščane sovražijo, in če le morejo, osleparijo, in še hujših reči jih je praznoverstvo po krivem dolžilo brez vsake podlage, nepomislivši, da imamo med krščani sem ter tje hujših „judov“, kakor med pravimi židovi.

Kupčevati pa in denarje posojevati jim je bilo dopuščeno. Ni tedaj čudo, če so tu in tam preveč na dobiček gledali, kakor delajo tudi drugi trgovci.

Če je pa res, da ravno poljedelstvo človeško srce ublažuje in nježnejše čute vzbuja, se pač ne more tajiti, da je boljše, če tudi židje smejo polja kupovati in obdelovati, kakor da ne smejo. Poleg tega nam je tudi preudariti, da postava v posvetnih rečeh ne sme razločka delati med svojimi državljani, naj bodo te vére ali une.

*Kaj pa je „mrtva roka“ in sme li ona brez ute-
snitve pridobivati posestva?*

Imetek posamnih ljudi prehaja iz rok v roke, bodi po prodaji, bodi kakor zapuščina po posestnikovi smrti. Ne tako pri cerkvah, duhovnijah, samostanih (kloštrih), zadušbinah, bratovščinah in enakih skupščinah bodi duhovniških bodi posvetnih. Njih posestvo se ne prodaja in kadar umrje njih vsakokratni upravnik ali ravnatelj, ga ne more nikomur zapustiti, kjer ni on gospodar, marveč mora ves imetek skupščini neokrnjen ostati. Zato se takim skupščinam pravi „mrtva roka“ in njih posestvu, da je v „mrtvi roki“.

Za take skupščine sme se stesniti pravica, nepremična posestva, t. j. zemljišča in poslopja pridobivati in z njimi razpolagati, če bi tirjal občni prid. Kaj da je občni prid, smo že gor povedali pri členu V. Denimo, da bi kaka bogata bratovščina v tej ali uni deželi pokupila tretjino vsega posestva. Ljudje, kar jih je tam, bi morali kmetije od bratovščine v zakup (štant) jemati in velike zakupščine (štantnine) plačevati, kolikor bi bratovščina tirjala, ali pa bi morali pri nji kakor delalci se vdinjati za mezdo, kakoršna bi se njej vzvidila. To bi gotovo bilo na kvaro (škodo) celega ljudstva, in za take in enake primérlejeje bo smela postava, kakor mislimo, skupščinam prepovedati dalnje kupovanje zemljišč, ali pa drugače utesniti jim pravico razpolaganja. To pa se le utegne zgoditi; da bi moral o biti, ni rečeno. Tudi se to nanaša le na nepremična posestva, ne pa na drugo premoženje.

Člen VII.

Vsaka véz med gospoščino in podložniki je odpravljena za vsekdar. Vsaka dolžnost ali dajatev,

ktera se iz imena razdeljene lasti drži nepremičnega posestva, odkupna je, ter se v prihodnjič ne sme nobena neprimičnina obtežiti s takšno neodkupno dajatvijo.

V Avstriji je kmet svoboden, ni več vezan na zemljo, kakor prejšni čas. Leto 1848 mu je dalo to svobodo. Kdor je grajšini na tlako hodil, desetino in druge dajatve odrajtoval, vé dobro, kaj pomeni véz med gosposčino in podložniki. Bremen je bilo na cente, pravice na lote. Ta véz je odpravljena in odpravljena ostane za vselej. Tudi če bi kmet sam hotel v tako véz stopiti, mu ni več dopuščeno.

Člen VIII.

Osebna svoboda je zagotovljena.

Postava dana 27. dné meseca oktobra 1862 (Drž. zak. šte. 87) za obrambo osebne svobode razgláša se s tem, da je pravi del te državne osnovne postave.

Vsak protipostavno zaukazan ali podaljšan zapor zavezuje državo, odškodovati tega, komur se je storila krivica.

Vsak ima pravico do svojega života in svobodnega gibanja. Nihče ne sme na družega roke polagati, če nima posebne oblasti nad njim; štariši, varhi, učeni in gospodarji, kateri imajo pravico, svoje otroke, varjence, učence in posle strahovati, ne smejo prestopiti postavne meje. Kdor dela proti temu, zapade v kazen. Za to skrbi posebna postava. Tukajšna postava pa ima namen, da te brani proti samovolji gospodk samih in njih postavljenecv.

Godilo se je časoma, da se je kdo v naglosti po pomoti prejel in več dni zaprt bil, predno so ga preslišali in za nedolžnega spoznali. Tudi je bila navada prejšne dni, da so tega in unega brez preiskave in brez sodbe po sili od doma in tudi od žene in otrok odgnali kam v drugo deželo, pa odkazali mu tam za prebivališče pod policijsko pazko kak kraj ali okoliš, iz kterega ni smel nikamor.

To se je godilo z ljudmi, kateri so zavoljo političnega rogovilenja kako kazni ali preiskavo prestali, večkrat pa tudi le zaradi suma, da ljudstvo šuntajo, proti vladi in ministrom godrnjajo i. t. d. Kaj takega se zdaj ne sme več goditi. V postavi od 27. oktobra 1862, na katero se pričujoči člen sklicuje, nahajamo na to stran te-le določbe.

Nikogar ne sme soditi kakor edino njegov postavljeni sodnik.

Zapreti se ne sme nihče, kakor samo na sodniško povelje, katero mora vzroke povedati. To povelje se mora zaprtemu precej ali vsaj v prvih 24 urah po zapretju v roke dati.

Postavljenci očitne oblasti, kateri imajo oblast, koga vjeti in pod stražo držati, smejo sicer, kjer postava to veleva, kakega človeka vzeti pod čuvanje, vendar morajo vsacega, katerega so prijeli, v prvih 48 urah ali izpustiti ali pa pristojni gosposki oddati.

Nihče ne more brez dolžnosti pravno utrjene biti prisiljen, da bi v kakem nalašč odkazanem mu kraju ali okolišu prebival (ne more se internirati ali konfinirati).

Kdor bi v službi proti temu zgrešil, bode ojstro kaznovan.

Temu pa, ki je bil nepostavno zaprt ali čez postavni čas v zaporu držan, mora se po besedah tega člena iz državne denarnice plačati škoda, ki bi jo bil zavolj tega imel.

Kaj pa po tem takem se ne bo prav nikomur smelo odkazati posilno prebivališče? In žandarji, policaji, finančni stražniki i. t. d. ne bodo več smeli nikogar ustaviti in prijeti brez sodniškega povelja?

Smeti bo še vsedelj oboje. Postava veli, da le brez postavno utrjene dolžnosti ni dopuščeno siliti koga, da mora kje prebivati. Hudodelniki pa se bodo še zmirom v ječo zapirali. Za nepopoljšljive potepuhe imamo še zmirom posilno delavnišnico. Deček, ki ga je oče ali varh kam dal obrtnije učiti se, mora tam ostati; ostati morajo tudi posli v službi, dokler jim leto izteče. Vse to, kjer posebne postave tako velevajo.

Žandarji, policaji, finančne straže in postavljenci očitnih oblasti bodo odselej kakor doselej prejemale hudodelnike in prestopnike postav. Tako govori postava sama. Le držati čez 48 ur jih ne smejo. Sploh pa naj se nihče in nikdar ne vstavlja takim postavljenecem, tudi ne če bi se mu krivo godilo, ker se tak upor hudo kaznuje.

Člen IX.

Hišna pravica je nepovredljiva.

Postava dana 27. dne meseca oktobra 1862 (dež. zak. štev. 88) razglaša se s tem, da je pravi del te državne osnovne postave.

V svoji hiši sem jaz gospodar. Nihče ne sme v moje stanovanje po sili vdreti, nihče tam razsajati. Kar se pa gosposke tiče in njenih postavljenecv, je bilo že s postavo od 27. oktobra 1862 narejeno, da naj se pri preiskavanju hiš pravilno izdá sodniško povelje, katero naj se dotičnikom precej ali vsaj v 24 urah v roke dá.

Če bi pa nevarno bilo reč odlašati, smejo hišno preiskovanje tudi brez sodniškega povelja zaukazati uradniki sodniški, uradniki gosposk postavljenih za varnost in pa župani.

Tudi varnostni postavljeneci (žandarji, policaji i. t. d.) smejo preiskati kako hišo, kadar gre za koga takega, zoper ktereга je že izdano povelje, pred gosposko pripeljati ali pa zapreti ga, ali kogar so na samem delu zatekli, kogar očitna potira ali očitna govorica naznanja kakor tistega, kateri je sumljiv kaznjivega djanja, ali v čegar posesti so se dobile reči, ktere nanj kakor deležnika takošnega djanja kažejo.

Ravno tako je tudi finančnim postavljenecem dopuščeno v postavnih primérljijih hišo preiskati.

Vsakrat pa je treba temu, kogar se tiče, če tako želí, precej ali vsaj v 24 urah dati v roke pisano potrjenje, da se mu je hiša preiskovala in zakaj se je to godilo.

Kadar koli se pa pri hišnem preiskovanju ne najde nič sumljivega, treba je temu, kogar se tiče, na njegovo željo potrditi to pismeno.

Uradniki in postavljeneci kakor tudi župani, ki bi zoper postavo ravnali, bodo kaznovani.

Člen X.

Pisemska ali listovna skrivnost ne sme se povrediti ter se pisma razen ondaj, kadar gre za postavno zapretje ali preiskovanje hišno, smejo odvze-

mati samo ob vojni (vojski) ali pa na podlagi sodniškega povelja po obstoječih postavah.

Niti policija, niti pošta ali ktera druga uradnija ne sme v skrivaj odpreti pisma, ki si ga ti kam, ali kdo drugi tebi poslal. V poprejšnih časih se niso tega držali.

Bilo je pri več poštah uradnikov, za ktere niso njih tovarši sami znali, in kateri so pisma skrivaj odpirali, potem pa zopet umetno zapečatovali tako, da se to ni poznalo. Če so kaj sumljivega našli, so pismo prepisali ali pa drugače ovadili pisca in unega, komur je bilo pismo poslano. Taka se zdaj ne sme več goditi. Za to so ministri odgovorni. Le če sodnija zaukaže, pa ob času vojske se smejo pisma odvzemati, prvo zato, da se zlasti pri goljufijah razvozla in dokaže cela osnova hudodelnih naklepov, ob času vojske pa, da ne bi kak ogleduh ali izdajalec sovražniku ovajal naša krdela in našo bojno moč.

Člen XI.

Vsakdo ima pravico prošnje.

Peticije ali prosbe pod skupnim imenom smejo izhajati samo od postavno priznanih skupščin ali društev.

Po tem členu ima vsak državlján pravico, s prošnjo ali pritožbo zarad česar si bodi obrniti se do svojega cesarja, do vlade, do državnega in do deželnega zbora.

Zavolj tega mu nihče ne sme nagajati.

Posamnim ljudém je scer tudi doslej bilo dopuščeno prositi. Če je pa kdo hotel kako prošnjo od hiše do hiše nositi ali drugače podpise nabirati, prišel je lahko z gosposko navskriž. Zdaj dopušča postava, naj svobodno prošnjo zloži in za njo podpise išče, kdor hoče. Kdor podpisuje, naj sam preudari, je-li prošnja po njegovem, ali ne. Paziti pa je vsacemu treba, da ne podpiše kaj tacega, kar je prepovedano in zarad česa bi moral morebiti pred sodnijo odgovarjati. Kar je prepovedano govoriti, se tudi ne sme pisati.

Pri soseskah in drugih postavno pripoznanih skupščinah pa podpisujejo prošnje le zastopniki, ki so za to postavljeni.

V imenu soseske na priliko prošnjo podati nima pravice ni pet ni petnajst sosedov. Taka prošnja mora izhajati od občinskega starešinstva in predložena biti po županstvu. S tem pa ni rečeno, da ne bi smeli tudi sosesčani se v občinskih rečeh pritožiti proti starešinam samim, če bi prav ne delali.

Člen XII.

Avstrijski državljani imajo pravico, napravljati shode in društva.

S posebnimi postavami se ustanovljujejo pravila za uživanje ali rabo teh pravic.

„Več očí več vidi,“ pravi prigovor, in „združene moči čudeže delajo“, pristavljamo mi.

Ni ga človeka na svetu, da bi vse vedel. Prvi učenjak se od naj prostejšega kmeta zmeraj še kaj novega navadi. Če se več ljudi skupaj snide na pogovor, eden pové to, kar je slišal, bral ali sam izkusil, drugi popravi to in uno, a tretji izvé nove reči, o kterih se mu poprej še sanjalo ní.

Enaka je po priliki pri združevanju. Posamen človek, kolikor da je bogat, sam za-se prav malo premore. Marsikdo je že kaj dobrega iztuhtal, ali izpeljati ni mogel svojega izumka, ker ni imel dovolj denarja. Ta in uni bi rad prebiral razne bukve in časnike o kmetijskih rečeh, o novih plugih, mlatilih i. t. d., da si sam poboljša svoje gospodarenje in se podučí, kako treba živino gleštati in lečiti, če mu zbolí. Sam ne premore kupovati si takih bukev in časnikov. Če se jih pa več skupaj združí in vsak nekaj krajcarjev doprinese, bo jim mogoče raznovrstne časnike držati in tudi to ali uno novo kmetijsko orodje za poskušnjo in rabo omisliti si. Ravno tako ne bi mogel en sam človek železnice nikdar narediti. Če se jih pa več skupaj združí, dogotovijo v dveh letih novo velikansko delo na veliko korist celega ljudstva in sebi na dobiček.

Shajajte se tedaj in napravljajte društva vsake vrste. Postava nam daje svobodo taborovanja in društvovanja kakoršne dozdej nismo imeli in kakoršna je dopuščena samo v državah, kjer vlada resno le za blagor svojih državljanov skrbi

tako, da svoje naredbe, zapovedi in prepovedi lahko z mirno vestjo prepusti ljudstvu samemu, naj jih pretresuje in presoja, in brez strahú izreče, če bi bilo kaj za popraviti in prenarediti. Pogovarjajte se in razodevajte svobodno, kje vas žulji tiščé, preudarite in povejte pa tudi vselej, kako bi se dale tegobe olajšati. Sploh pa razodenite svoje želje in nasvete mirno in brez strasti, nepozabivši nikdar, da ima vlada dolžnost, skrbeti za vse dežele in da večkrat tega, kar bi temu ali unemu kraju prida donášalo, ne more dovoliti na stroške ali celó na kvaro drugih dežel ali vseukupnega cesarstva sploh.

Svobodno taborovanje in društvovanje pa ni za to, da bi se le razsajalo in vladi ali komur si bodi nagajalo. Kaj tacega misliti bilo bi nespametno, in kdor bi to svobodo krivo rabil, da vlado ali postavno pripoznana društva obrekuje, ali drugače kakor si bodi ljudstvo zoper vlado, zoper narode družega jezika ali druge vére podpihuje i. t. d., bo ojstro kaznovan.

Kaj pa je treba temu storiti, kateri hoče kak tabor sklicati ali društvo osnovati?

Na to stran posnemamo iz posebnih postav od 15ega novembra 1867, na ktere se gornji člen nanaša, to-le:

Kdor hoče shod sklicati v kako poslopje, mora to naznaniti saj tri dni poprej policiji, če bi je bilo v tistem kraju, sicer pa okrajnemu glavarstvu, na sedežu deželnega poglavarsta pa temu samemu, in povedati mora, kje in kadaj bo shod in kaj da bo razpravljjal. Če gre za tabor pod milim nebom pa ali za kakšen obhod, ki ni že od starine v navadi, mora se pri imenovanih gosposkah prositi dovoljenja. Kdor ni avstrijsk državljan, ne sme pri shodu biti ni voditelj ni redar. Take shode, katerih namen nasprotuje kazenskim postavam ali kateri so občni varnosti ali občnemu boljku (dobru) nevarni, bode gosposka prepovedala. Da se pri shodu red ohrani, morajo skrbeti ravnatelj in redarji; gosposki pa je na voljo, poslati k vsakemu shodu enega ali tudi več komisarjev, kateri smejo, če bi se delalo proti postavam ali proti občnemu redu, shod razpustiti in ljudi, če bi treba bilo, siloma narazen spraviti dati.

Za društva pa veljajo te-le določbe:

Kdor misli društvo napraviti, mora to naznaniti dežel-nemu poglavartsvu in predložiti mu ob enem pet primerkov

pravil (pet eksemplarjev štatutov). Ako bi društvo po svojem namenu ali po svoji uredbi postavom nasprotno ali krivično ali pa državi nevarno bilo, sme deželno poglavarstvo prepovedati ga in ne dati da se napravi. Ako se prepoved v štirih tednih po izročnem naznanilu ne izdada, ali če deželno poglavarstvo že prej izreče, da društva ne zabranjuje, sme društvo svoje delovanje začeti. Društveno načelstvo mora v treh dneh potem ko se je ustanovilo naznaniti policiji, ali kjer policije ni, okrajni gosposki, imena in prebivališče načelnikov in posebno povedati, kdo bo društvo zastopal proti ostalemu svetu. Ravno tem gosposkam mora se vsaki zbor društva naznaniti vsaj 24 ur poprej, in povedati jim, kje in kedaj bode zbor, in če ima biti pod milim nebom, tudi to. Za red pri zboru mora skrbeti prvosednik, gosposka pa sme tudi tukaj vsakrat poslati komisarja, kateri ima oblast zbor končati, če bi bil sklican proti postavi, če bi pretresoval postavam nasprotno ali pa take reči, ktere presegajo njegovo področje. Če bi pa društvo sklenilo ali raspisalo kaj tacega, kar nasprotuje kazenski postavi ali pa s čemur bi si društvo pollaščevalo kake veljave v postavodajavstvu ali pa izvrševalno oblast, sme ga gosposka razpustiti. — Vse to veljá tudi za politična društva, to je taka, ktera se pečajo s pretresovanjem in nasvetovanjem postav in gosposkinih naredeb, z nasvetovanjem moží, kateri naj se volijo v občinsko starešinstvo, deželni zbor i. t. d., samo da pri teh družtvih ne sme biti ženskih, mladoletnih ljudi in tudi ne takih, ki niso avstrijski državljani, dalje da se morajo vsi družabniki naznanjati gosposki in da jim ni dopuščeno nositi družtenih znamenj.

Za shode kakor za društva pa veljá, da njih prošenj ne sme izročati ali prinašati po več ko deset oseb, da se je moči pritožiti zoper naredbe nižih gosposk pri deželnem poglavarstvu in zoper deželno poglavarstvo pri ministerstvu notranjih reči, pa da bode ta, ki zgreši proti povedanim določbam, če se nanj ne dá obrniti kazenska postava, po sodnji kaznovan z zaporom do na šest tednov, ali pa z globo (kaznijo v denarju) do na 200 gld.

Člen XIII.

Vsakdo ima pravico, držoč se postavnih mej z besedo, pismeno, po tisku ali v slikah dajati

svobodno na dan svoje mnenje. Tisk se ne sme ni devati pod cenzuro, ni kratiti z uredbo, po kateri bi treba bilo dopustnice (koncesije). Poštne prepovedi od strani upravnstva ne dajo se obračati na domače tiskovine.

Po trenju biva ogenj, ogenj daje svetlobo in svetloba odkrije resnico. Če bi pa ne bilo dopuščeno, da svobodno poveš kar misliš, da se menjenje o menjenju okreše, bodeš večkrat dolgo nevedoma taval po krivem potu. Človeku je že prirojena slabost, da večkrat leta in leta kaj v glavi nosi, ker misli da je prav, dokler mu kdo ne prigovarja in ga prepriča, da je vendar drugače. Od neprecenljive vrednosti je tedaj, da svobodno eden družemu svojo misel o tem in unem razodeti smemo, bodi z besedo, bodi s pismom ali po podobah.

Vselej ni bilo tako. Posebno pa je bilo nevarno, pisati kaj nepovoljenga o veliki gospódi, njenih naredbah in predpisih.

Zdaj pa pravi vlada: Ministri so postavljeni zato, da le za dobro državljanov delajo, vse očitno in ne vskrivaj. Oni so odgovorni za naredbe, ki jih izdajejo, in smejo se tudi pred sodišče potegniti, če bi postavo prelomili. Če je tedaj kaj pomankljivega, naj svobodno vsakdo svojo misel razglasi, naj vsakdo svobodno svoj svet pové, kako in kaj bi se dalo tu in tam popraviti in prenarediti. Nikomur ni prepovedano, da očitne krivice, ki jih kdor si bodi počenja, celemu svetu razkrije, da hudobnežu z obraza sname krivo naoblíčeje, pod katerim je svoja hudodelstva izpeljeval. Z eno besedo, dana nam je svoboda tiska.

Kaj pa je to „svoboda tiska“?

Če kdo kaj spiše, ne more tega brati na enkrat, ko le eden. Če pa hoče pisec take bukve ali časnik ob enem na več krajev razposlati, izročí svoje delo tiskarnici, to je napravi, po kateri se v dveh treh urah na tavžente enakih primerkov (eksemplarjev) otisne, tako da jih v dveh treh dnevih lahko tavžent in več ljudi v roke dobí in prebira. V prejšnjih časih se kaj tacega ni smelo storiti, dokler ni gosposka pisanje prebrala in pritrčila, da se tiska. To se je imenovalo „cenzura“ (pri-gledba), ktere zdaj več ní.

Kdor je kak časnik izdajal, moral je poprej prositi za dopustnico (koncesijo) in svojo pismenost, zanesljivost i. t. d. dokazovati. Tudi tega ni več treba. Zdaj sme urednik biti časniku vsak polnoleten državlján, kateri se sme voliti v občinsko zastopstvo, da le prebiva v kraju, kjer časnik izhaja.

Postava pravi, da tudi poštnih prepovedi ne sme več biti, ko le za tiskovine (bukve, časnike, podobe) iz unanjih dežel. Kaj pomeni to?

Vedi, da se na pošti za časnike in druge reči, ki se smejo pod križnim ovitkom nezapečätjene pošiljati, prav malo plačuje (pri časnikih le en krajcar). Če je prejšne čase kak časnik vladi preveč nagajal ali drugače se nespodobno vedel, smela je vlada pošti prepovedati, da se tak časnik ne sme razpošiljati pod ovitkom za nižo ceno. Po tem takem je moral lastnik obustaviti izdajanje časnika, kjer bi ga preveč stalo, zavijati, pečatiti in razpošiljati ga kakor pismo in plačevati zanj mnogo večo poštnino.

Take prepovedi se zdaj ne izdajejo več za domače časnike, tako da je svoboda tiska tudi na to stran zagotovljena.

Pri vsem tem pa ni treba misliti, da zdaj vsak klatež lahko piše in razglasuje, kar ga je volja. Tiskati se sme svobodno le v „postavnih mejah“. Če bi tedaj kdo drugzega po krivem dolžil kakega hudodelstva, če bi z lažnjivimi novicami soseske v strah spravljal, ljudstvo dražil ali na upor šuntal proti postavam in gosposkam, če bi pohujšljive reči razglaševal, pohujšljive podobe ražnašal, z eno besedo, če bi proti kazenskim postavam delal, sme se mu bodo bukve, podobe ali časnik ustaviti in po sodnji v prepoved djati; krivcu pa se bode dosodila ojstra kazen, kakor velevajo postave.

Člen XIV.

Vsakemu je zagotovljena polna svoboda vere in vesti.

Uživanje civilnih in političnih pravic je nezavisno od vere, ktero kdo trdi; vendar pa verska

spoznatev ne sme državljanskim dolžnostim biti na kvaru.

Nihče ne sme siliti se, da bi opravil katero cerkveno djanje ali da bi se udeležil cerkvene svečanosti, na kolikor ne stoji pod oblastjo drugega, kateri ima to oblast po postavi nad njim.

Brez vere si ni misliti reda niti v soseski niti v državi. Odkar svet stoji, je bila tudi vera. Razni narodi so razno častili enega ali več Bogov vsak po svoji šegi. Enako stara pa je tudi navada, da so spoznavalci ene vere drugovernike črtili, sovražili in preganjali. Posvetni vladarji so silili svoje podložnike k veri, katero so oni sami trdili. Kristusa so križali, njegove učence trpinčili in morili, prve krščane strašno preganjali. Pozneje na robe. Krščanski cesar Karol veliki je v 8. stoletji dal tavžente paganskih (ajdovskih) Saksonov na križ pribiti. Katoliški Hispanci so uboge Indijance v Ameriki zavolj vere na kupe sežigali. Leta 1572., bilo je v nedeljo na dan sv. Jerneja, planili so francoski katoličani v Parizu na svoje rojake kalvinske vere in jih redoma pomorili. Pred dvesto leti se je na Nemškem zavolj vere kri prelivala celih trideset let.

In kaj je pomagalo vse to? Kaj so dosegli rimski cesarji s preganjanjem prvih krščanov? Celó nič. Nekaj prostih ribičev in bornih colnarjev je več premoglo, ko vsa njih oblast. Krščanska vera se je čedalje širila in dorastla je do velikanškega stebila, katero visoko molí in mogočne svoje veje široko razteguje na vse štiri kraje svetá.

Blizo-le enaka se je godila krščanom in po imenu rimskim katoličanom. Celih dvesto let je trpelo križansko vojevanje proti Turkom. Cele trume vojšakov so vrele iz vsih katoliških držav v svete dežele proti Jeruzalemu. Tisoč in tisoč jih je poginilo na obeh straneh. In kaj je bil konec? Zemlja je ostala v turških rokah.

Tako je bilo sploh z drugimi vojskami. Razne vere so ostale in se učvrstile.

Reči smemo, da dandanašnji en sam kranjski duhovnik, ki v Afriki zamorce, ali Indijance v Ameriki v krščanski veri podučuje, z mirno in ljubeznjivo besedo več dobrega za člo-

veštvo storí, kakor se je poprej doseglo sè stoletnim prelivanjem krvi.

Če vse to dobro preudarimo, čuditi se nam je zares, kako so mogli ljudje toliko in toliko let zavoljo vere tak hudo divljati.

Pa tudi če bi se bilo tu in tam s silo kaj doseglo, ali je bilo to prav? Nikar ne! Naša vera nas sama to uči. Kako je neki Kristus svoj nauk širil? Z besedo ljubezni. „Ljubi bližnjega svojega kakor samega sebe“, je njegova zapoved. On, Bog in človek, ki je zapovedoval valovom morjá, on, ki je utegnil le migniti, da vse svoje zopernike v prah telebi, on ni imel ni žal besede za svoje rabeljne, velel je Petru meč nazaj vtakniti na svoje mesto, in molil je za svoje sovražnike, nam pa zapustil priporočilo, da posnemamo milosrdnega Samaritana, kateri je na pomoč pritekel in rane ovijal oropanemu popotniku, dasi tudi je bil druge vere.

Črtenje tedaj in sovraštvo med eno vero in drugo je krivično in proti volji božji, ni negledé na to, da se ž njim sploh nič ne doseže. Hvala Bogu, da so to dandanašnji sprevidele posvetniki in duhovniki, narodi in njih vladarji. Tega vodila se je tudi naša vlada poprijela že delj časa. Vendar pa se je v raznih postavah še vedno delal razloček med družabniki ene vere in druge; kratilo se je „židu“, kar je bilo dopuščeno „luteranu“, a luteranu zopet to in uno, ki je bilo dopuščeno katoličanu. V sedanji čas pa, ko se povsod odpravljajo privilegije, bilo je tudi tú treba resnega preudarka.

V naši državi imamo namreč več verskih spoznav. Družabniki vsake vere ali cerkve so za-se prepričani, da je le njih vera prava vera. Kaj da neki počne pri taki okoliščini posvetna postava? Kaj družega, kakor da pravi: Vi vsi verujete za trdno, da je vaša vera prava in da se le v njej utegneta zveščati. Dobro tedaj! Častite Boga vsak po svoji šegi in po svojem prepričanju. Vsak naj obrajt dela sam sè svojo vestjo. Ne sodite eden družega, temuč prepustite sodbo neskončnemu milosrdju tistega, kateri z migom svojim svetove vrtí in nebesa stresa. Pred posvetnim sodnikom pa ste vsi enaki. Enaka imate bremena, zatorej tudi enake pravice. Postava ne sme ene cerkve zavolj druge pritiskati, pa tudi ne eni veri povlašćie dajati, kterih druga nima. Sodnik mora vse soditi po eni po-

stavi. Kakor je katoličanu svobodno, seliti se in zemljišča kupovati si kodar hoče, tako mora dopuščeno biti tudi starovercu, luteranu in judovskemu verniku.

Verska spoznatev pa ne sme biti na kvaru državljskim dolžnostim. Če bi tedaj kaka vera učila, da ni dopuščeno orožja nositi, kakor je to pri Menonitih na Rusovski meji, se zavolj tega mladenči te vere bodo vendar v vojake jemali, ker je po postavi vsak državljan vezan podvreči se vojaški dolžnosti.

Polna svoboda vere in vesti pa tudi zahteva, da se odrašen človek, ki je sam svoj gospodar, ne sme siliti k enemu ali drugemu cerkvenemu pravilu. Sila ne spreobrne človeka — smo že gor povedali. Če ne pomaga krotka beseda in poduk dušnega pastirja, pustimo ga pri svojem prepričanju, ne iščimo pazerja v tujem očesu. „Ne sodimo, de ne bomo sojeni.“

Določba, da se nihče ne sme siliti k cerkvenemu pravilu, ne velja pa za ljudi, ki so pod tujo oblastjo. Očetje, varhi in redniki imajo še vsedelj ne le pravico, ampak tudi dolžnost, da svoje otroke, varjence in rejence v cerkev pošiljajo in v strahu Božjem držijo, in če bi treba bilo k pokorščini prisilijo.

Vendar pa se morebiti po tej postavi kaki cerkvi in posebno naši katoliški veri krivica godi?

Bili bi nepravilni, da kaj takega trdimo. Če postava dá trem ali štirim enako svobodo, enako brambo, ne more pač nobeden reči, da mu je krivica. Res je seer, da je doslej katoliška cerkev imela v nekih bolj posvetnih rečeh nekoliko prednosti pred drugimi. S tem pa, da te prednosti nehajo, neha le krivica, ki se je drugim vernikom godila. Mi pa nimamo vzroka tožiti se. Škode se nam tudi ni bati. Če se vera ni mogla zatreti, dokler so jo še prosti ribiči učili, se nam pač zdaj, ko nas je v državi pod enako postavno brambo enajstkrat več, ko vsih drugih vernikov skupaj, menda ne bo bati hudega, kakor se tudi velikan ne plaši slabega deteta. Le živeti nam je treba, kakor nas vera uči, in v djanju pokazati, da smo res katoličani, a ne le po imenu.

Člen XV.

Vsaka postavno priznana cerkev in verska družba ima pravico skupnega javnega bogočastja,

urejuje in opravlja svoje notranje reči samostalno, ostaja v posesti in uživanju svojih bogočastju, šolstvu in dobrotelčnosti namenjenih zavodov, ustanov in zalogov, podvržena pa je, kakor vsaka družba, občnim državnim postavam.

Brž ko je postava zagotovila svobodo vere, morala je tudi družabnikom pripoznanih verskih spoznav dopustiti, da se skupaj shajajo vsak v svojo cerkev, da se tam verskih resnic učijo, in Boga častijo po svojem obredu.

Kakor ne sme nihče kratiti katoličanu službe božje, obhodov ali procesij, tako ne smemo tudi mi nikogar motiti v svojem bogočastju. Kdor bi to storil, kdor bi se drugim veram in njih obredom spakoval, jih grdil ali zasramoval, zapade kazenski postavi.

Vsaki cerkvi ostaja njeno premoženje. Cerkev sama naj ž njim gospodari po svojih pravilih in sama naj upravlja s cerkvenimi ustanovami, s semenišči in drugimi napravami, kar jih ima. Posvetne gosposke se ne smejo vtikati. Ni tedaj ni duha ni sluha o tem, da bi država kak napotek delala cerkvam pri uživanju in svobodnem razpolaganju z njihovim imetkom ali celó po njih premoženju smagovala. Če bi kdo kaj takega govoril, pokažite mu postavo, naj bere.

Da pa je vsaka verska družba podvržena občnim državnim postavam, se razumeva samo po sebi. „Dajte cesarju kar je cesarjevega,“ nas uči vera sama; „kdor se zoperstavlja gosposki, se zoperstavlja redu božjemu,“ pravi sv. Pavel.

Člen XVI.

Slednikom vere, postavno nepriznane, dopuščeno je zvrševati bogočastje domá, na kolikor isto ne žali niti pravice niti lepih šeg.

Iz tega člena posnemamo, da sme kaka družina (rodbina) svoje lastno bogočastje napraviti domá, če ne spada k nobeni taki veri, ki je po postavi spoznana. Takega bogočastja smejo

se pa deležiti le hišniki in posli ene družine in le domá. Če bi hotlo več družin ali pa več ljudi, kateri ne živijo skupaj v eni družini, kaj takega skupaj zvrševati, bil bi to shod, kateri bi se moral vsakrat posebej naznaniti gosposki, kakor smo gori povedali pri členu XII. o pravici taborovanja in društvovanja. Vedno pa treba pomniti, da se s takim bogočastjem ne smejo žaliti pravice kogar si bodi in tudi ne lepe šege.

Člen XVII.

Znanstvo je svobodno in svoboden je znanstva uk.

Pravico, napravljati učilnice in vzrejevalnice ter učiti v njih, ima vsak državljan, kateri je izkazal po postavnem načinu, da je za to.

Hišni poduk ni podvržen taki omejitvi.

Za verski poduk v šolah naj skrbi dotična cerkev ali verska družba.

Država ima gledé vsega šolstva in odgojstva pravico najviše voditve in najvišega nadzora.

Kaj je to „svobodno znanstvo“ in „svoboden znanstva uk?“

Nekdaj ni bilo dopuščeno, da bi se ti učil, kar te je volja, in tudi profesor ni smel učiti, kakor bi hotel. Predpisano je bilo, kaj in kako naj se uči in po katerih vodilih. Če je kdo tudi kaj boljšega izvedel in izumil, je moral le pri starem kopitu ostati. Da se s tem ne pospešuje ljudski blagor, ni treba dokazovati. Da tukaj samo eno povemo.

Pred kakimi dve sto in petdesetimi leti je živel na Laškem učen mož. Ime mu je bilo Galileo Galilei. Ta mož je začel učiti in do dna dokazovati, da se zemlja suče okolo sonca, a ne sonce okolo zemlje. Galilei je moral zavolj tega pred duhovsko gosposko. Tožen je bil, da uči krivoverstvo. Vse dokazovanje mu ni pomagalo. Prekleli bi ga bili morebit in iz svete cerkve pahnili, da ni preklical slovesno za laž in pomoto, kar je poprej učil. Prepričan pa je vendar bil, da ima

prav, tako da je še po preklicu neki tihoma zagodrnjal: „In vendar se suče“ — zemlja namreč.

Dan današnji vé že vsako dete, da je Galilei prav učil. Znanstvo se dá zadržati ali ustaviti nikakor. Oviranjem svobodnega učenja pa ovira se le napredek in blagor državljanov.

Da je šlo po mislih nekih starokopitnežev, kateri so hotli vžigalice za „coprnijo“ in železnice za „peklenško iznajdbo“ razvpiti, trgali bi si še danas žepe s kresilom in kremenom in lomili bi si še zmirom život cele dni na skripečih vozilih od Ljubljane do Trsta, kamor zdaj v nekih urah pridramo o lepem vremenu in grdem.

Zatoraj naj bo svoboden znanstva uk. Vsak profesor naj razlaga svoj nauk kakor najbolj zna in ve.

Šolo napraviti za učenje ali pa za vzrejo otrok je vsakemu dopuščeno, kdor se pred gosposko izkaže, da je za to. Naučitelj biti v eni ali več hišah pa sme vsak brez izkazovanja pred gosposko. Ali je zato ali ne, naj gledajo stariši ali varhi sami, kateri mu otroke izročijo.

Kako se bo v šolah vera učila, morajo skrbeti dotične cerkve, t. j. za katoličane katoliška cerkev, za staroverce staroverska i. t. d.

Država pa ima pravico, da nad vzrejo otrok in nad vsimi šolami čuje in jih nadgleduje.

Člen XVIII.

Vsakemu je na voljo, izvoliti si svoj poklic ter izobraziti se zanj, kakor in kjer hoče.

Razni stanovi so bili in ostanejo. Eden se peča z drevsom, drugi s peresom. Ali vsak ni za vse. Zato pravi postava: Če imaš posebno pripravnost, če te posebna želja žene na ta ali uni stan, izberi si ga, izuči in izuri se zanj, kjer in kakor te je v volja.

Člen XIX.

Vsa narodna plemena v državi so enakopravna, in vsako pleme ima nepovredljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik čuvati in gojiti.

Enakopravnost vseh deželjskih jezikov v šoli, v uradu in javnem življenju priznava se od strani države.

V deželah, v katerih stanuje več narodnih plemen, naj bodo javna učilišča napravljena tako, da se vsakemu teh plemen dado potrebni pomočki za izomiko v svojem jeziku, a da ne bode nikomur sile naučiti se ktereга drugega deželnega jezika.

O nobenem členu postave se pri nas toliko ne govori in piše, kolikor o členu XIX. Tukaj ga imate od besede do besede.

V Avstriji bivajo razna narodna plemena eno tik družega. Nemci, Slovani, Lahi i. t. d. Vsako pleme se poteguje za to, da se mu ohrani jezik, da se mu ohranijo šege, navade in posebnosti svojih očetov, z eno besedo, da se mu ohrani narodnost.

Prejšna vlada je narodnost našo, kakor tudi drugod prav malo obraževala. V šolah smo se komaj tu in tam nekaj „kranjskega branja“ naučili, večidel pa še tega ne. Po pisarnicah se je vse le nemški, v nekih krajih pa laški delalo. Sodnik te večkrat ni razumel in napisati so ti znali, da si se s kom za kako reč „zglihal“, med tem, ko si ti le djal, da si se „glihal“, tako, da je bilo zavolj enakih pomot večkrat dolgoletnega pravdanja. Pa Bog vé, ali se ni tudi ta in uni po krivem v ječo obsodil samo zaradi tega, ker ni bilo vse na tanko pisano, kakor je govoril. V javnem življenju, t. j. v zborih, društvih, shajališčih in po svetovalnicah bili bi se ti smejali, če si hotel slovenski govoriti.

Zdaj ni več taka. Postava zagotavlja vsim narodom enake pravice. Postava priznava, da ima v slovenskih deželah v šolah, v pisarnici in javnem življenju slovenski jezik enako pravico, kakor v nemških deželah nemški, na Českem česki, na laškem laški i. t. d.; kjer pa je več narodnih plemen v eni deželi, naj se vsakemu dá priložnost, izuriti se v svojem jeziku, a družega učiti naj se nihče ne sili.

Lepše in pravičnejše postave menda vendar ne moremo tirjati. Razglasitev postave že sama o sebi nam je donesla veliko korist. Razvideli so namreč drugi narodi, da imamo tudi mi veljavo v cesarstvu in da ne gre več nas prezirati. Nikomur ni več treba sramovati se svojega jezika. Nihče naj se več ne spotika, da se v občinskih svetovalnicah, v deželnem zastopstvu in družih skupščinah v domačem jeziku govori. Tudi na pošti se ti ne smejo več zavzemati, če prineseš pismo sè slovenskim napisom.

Pri podelovanju cesarskih služeb tirja vlada od vsakega uradnika, ki ima opraviti sè slovenskim ljudstvom, da zna slovenski jezik. Kar se pa uradovanja samega tiče, je okrajnim gosposkam in sodnijam od ministerstva notranjih del in ministerstva pravosodja že poprej bilo izrekoma zapovedano tako-le:

Pri okrajnih gosposkah naj se slovenske prošnje in drugačne vloge prejemaajo kakor nemške, in odgovor na take vloge naj se daje v slovenskem jeziku. Povabila, uradna naročila in pisanja do ljudi, kateri le slovenski razumejo, naj bodo slovenska. Zapisniki s takimi ljudmi in tudi z drugimi stranikami, če bi tako zahtevale, morajo se slovenski pisati.

Pri okrajnih sodnijah naj se zapisniki o preslišavanju prič v civilnih pravgdah in pri razpravljanju zapuščin pišejo slovenski, kadar priče le slovenski govorijo. Ravno to veljá za prisege in zapisnike o prisegah in pa za zapisnike z obdolženci in s pričami v kazenskih rečéh.

Zastran učilnic pa je vlada tudi že poskrbela, da se na ljudskih šolah v slovenskih krajih ne le domači jezik uči, ampak tudi drugi nauki po domače razlagajo. To isto veljá v glavnih šolah, saj v prvih razredih. Tudi v latinskih šolah in realkah se uči slovenski jezik.

Zakaj se pa sploh po pisarnicah veči del še vedno nemški in mestoma laški uraduje? Zakaj nam ni vlada še dala slovenskega vseučilišča in ni brez ovinkov kar zapovedala, da imajo vse šole v slovenskih krajih brez izjeme biti slovenske?

O tem smo ravno mislili spregovoriti.

Naš jezik je blagoglasen in bogat, kakor malokteri. Ali bogastvo njegovo tiči še v zemlji, kakor žlahtna ruda. Treba ga je še „čistiti pég in piliti gladko mu rujo“, kakor poje naš pesnik, treba še truda in veliko truda, dokler se popolni in izomika tako, da bo popolnoma pripraven za razlaganje in širenje ved in umetnij v njih mnogoterem razvrstju obširno in do dna, kakor tirjajo sadanji časi.

Kar človek ne vidi in ne sliši, temu ne vé imena, in kadar prvokrat kaj novega zagleda, obira se in jecljá, predno ti zna po ovinkih povedati, kaj da je neki bilo. Taka po priliki je z omikovanjem jezika gledé na vede in umetnije. Česar se nismo učili, tega ne vemo slovenski zapisati ali celó ne, ali pa nam gré pisanje sporo in okorno od rók tako, da ga malo-kdo razume.

Tudi na djanske okoliščine se je treba ozirati, ki se hipoma ne dajo odstraniti.

Dosadanji uradniki in profesorji, zlasti priletnejši med njimi, se niso učili slovenski pisati, da si tudi po domače govorijo. Vlada pa ne more teh ljudi kar s kratka iz službe pustiti in mesto njih postaviti drugih brez dovoljnega znanja in brez skušenj, kateri znajo scer slovenski pisati za navadno vsakdanjo potrebo, do dna in natanko pisati v pravoznanskih rečéh in drugih vedah in umetnijah pa gotovo še ne znajo, ker se tudi oni tega niso učili ni učiti mogli, neimaje za to ni bukev ni profesorjev.

Naj se nam ne ugovarja, da imamo državni zakonik, v katerem so poslovenjene postave, kar jih je na svetlo prišlo od leta 1848. do današnjega dné. Imamo tudi državljanski pa kazenski zakonik, menjični red, red kazenske pravde in še nekaj več, če tudi še davno ne vsega, posebno kar se tiče vojaških in finančnih zadev. Ali so pa postave same že dovolj za uradovanje? Ali je že zadosti čevljarju, če ima le kopita, in tkalcu, če si je statve omislil? —

Sodniki in drugi uradniki imajo opravila sè stoterimi rečmi, kakor jih donasajo stotere razmére vsakdanjega življenja. Popisovati morajo pri zapaščini trgoveca in obrtnika raznovrstno blago in orodje, kterega jim nihée ne zna slovenski imenovati.

Opisovati morajo pri žganjarjih in olarjih razne kotle in njih sestavine z drugimi napravami vred, katerim gospodar sam ne vé slovenskega imena. Pisati in soditi jim je o mlinih in brojih, o fabrikah in raznih strojih (mašinah), o katerih jim zvedenci le nemški ali laški utegnejo dati svoje menjenje. Soditi morajo in pravico deliti o tem in unem, čemur se še v slovenskem jeziku ne vé imena. Ali je pri takih okoliščinah mogoče, da se po vsih uradnijah vse s kraja slovenski razpravlja? Mi mislimo, da né.

Enaka težava je z visoko šolo. Da molčimo o velikem strošku, ki ga je treba za tako napravo. Kako bo profesor zdravilstva razudbo (anatomijo) učil in umljivo razlagal vsih stoterih kostí in koščic, žil in žilic, škripecev, hrustancev, mišič in čutnic, če jim ne vé slovenskega imena? Kje je učenjak, kateri zamore po slovenski razložiti tistih sto in sto plošč, oduškov, zavrtkov (šravfov), prepon in kolesec raznih mašin in instrumentov?

Če kdo pové takih slovenskih profesorjev in še drugih, ki bodo popolnoma sposobni za predavanje filozofičnih naukov in scer tako, da jih bodo poslušalci razumeli, bomo tudi mi glasovali, naj se koj ustanovi „slovensko vseučilišče“ s tehniko vred. Za zdaj pa še ne.

Kaj pa po tem takem ostanemo ménda zmérom pri starem, a postava bo le na papirju?

Tega nečemo reči. Omenili smo pa že v uvodu, da gre pričujoči člen postave prištevati tistim določbam, ki se morajo še le izpeljati s posebnimi postavami in naredbami.

Naš jezik je bogat, njegov snov je gibčen, pripraven tedaj za izomiko v vsakem oziru. Nekaj let je še le, kar se je začel v šolah obširnejše učiti ter pridno in resno olikovati po rodoljubih in domorodni duhovščini. In kolik je že napredek! Treba le slišati kakega mladega duhovnika, kak urno, gladko in blagoglasno mu teče od ust, v roko vzeti treba le kak slovenski časnik in čudil se boš, kako jedernato, določno in umljivo to ali uno zadevo pretresuje. Tudi deželna zborovanja so nam priča, da se dá v slovenskem jeziku lepo razpravljati in sklepati.

Da se pa naš jezik na enkrat popné do enake višine z drugimi, kateri se že sto in sto let likajo in mikajo, v šolah učijo, po

uradih pišejo, domá in zunaj doma v društvih, skupščinah in v javnem življenju sploh in neprenehoma govorijo, tega ne more nihče tirjati.

To se le s časoma dá doseči.

Slovensko uradovanje pa bo na to stran le malo izdalo, sem ter tje tudi jezik pačilo, mesto da njegov razvitek pospešuje.

Prvi in poglobitni predpogoj za narodno izomiko sploh in za izomiko narodnega jezika posebej so in bodo le dobro vrejene učilnice. Pri učilnicah pa je treba zidati začetni od zdol navzgor. Vlada je že vpeljala jezik v ljudskih šolah. Kako naj se uredijo srednje šole, da se tudi v njih doseže, kar in kolikor se že zdaj doseči dá za narodni jezik, to mislimo, da gre v prvi vrsti pretehtati deželnim zastopstvom, tako, da se pomenijo in domenijo z vlado o uredbi srednjih šol, ktera ne bo navskriž z zadnjim odstavkom pričujočega člena postave.

Če bi pa večina kakega deželnega zbora ne obrajtala pravičnih tirjatev družega plemena, ki se v deželi nahaja v manjšem številu, ima vlada pravico in dolžnost, da manjšino vzame v svojo brambo, kolikor dopuščajo postavna sredstva.

Z omenjeno uredbo srednjih šol pa ne bo šlo po naši misli drugače, kakor da se napravijo mimo nemških slovenska učilišča ali saj slovenski razredi (slovenske paralelke), kajti meševit, to je takšen poduk kjer se v istem razredu nekaj predmetov nemški, nekaj pa slovenski razlaga, ne vjema se s pričujočo postavo ni negledé na to, da ga učenci s pedagogičnih ozirov ne nasvetujejo.

Kako pa da se meševiti poduk ne vjema s pričujočo postavo? To je tako-le. Postava pravi, da naj bodo v deželah, kjer je več narodnih plemen, učilišča taka, da bo mogoče vsakemu plemenu izomikati se v svojem jeziku, a da ne bode nikomur sile, naučiti se kterega drugega deželnega jezika. Če bi se tedaj na enem in istem srednjem učilišču nekaj predmetov slovenski, nekaj pa nemški učilo, bili bi nemški učenci prisiljeni, naučiti se slovenskega jezika. To bi jim bilo jako težavno ali celó nemogoče, kjer so se v svoji ljudski pa glavni šoli le nemškega učili. Da pa tudi te ovére ní, se po postavi ne smejo siliti, če sami nočejo, kér mislijo, da jim slovenskega jezika ne bo treba v svojem prihodnjem življenju

Če je pa protipostavno, nemške učence siliti učiti se slovenskega jezika, zakaj se Slovenci morajo nemškega učiti?

Na prvi pogled bi človek res mislil, da se nam krivica godí, ker se res moramo po sili učiti nemškega in deloma tudi laškega jezika. Če pa stvar bolj blizo ogledamo, bomo druge misli. Mi se nemškega moramo učiti. Ali na to nas ne sili ni vlada ni postava, temoč silijo nas djanske razmére in potrebe. Kdor nima lastnega studenca pri hiši, mora drugam po vodo hoditi. Taka je z nami. Česar sami še nimamo in ne znamo, moramo drugod zajemati. Predelovati in prenašati nam je treba v domači jezik znanstvena in umetnijska dela družih narodov in v novem odelu podati jih ljudstvu, da si jih prilasti in usvoji. Za našo narodno izomiko ter za lastno korist nam je tedaj še zmerom in dalj časa treba drugih jezikov. To vedó dobro naši učenjaki in naši deželni poslanci. Zato ni še nihče resno tirjal, da bodo vse šole brez izjeme slovenske in da se po vsih uradnijah vse s kraja le slovenski govori in piše — saj za zdaj še ne.

Ali tudi v prihodnjič nam bo še vedno treba nemškega in deloma laškega jezika. Z Nemci in Lahi živimo v neposredni dotiki. Ž njimi bomo imeli vsedelj opraviti. Zdravnik in uradnik, inženir, trgovec, obrtnik, mornar, kramar in sploh vsak, kdor ima le kolikaj sè svetom opraviti, se bo moral učiti ne le nemškega ali laškega, ampak še družih jezikov, kajti če je kadaj bil, je dan današnji gotovo resničen pregovor: „Kolikor jezikov znaš, toliko ljudi veljaš.“

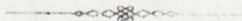
Člen XX.

Posebna postava bode določila, ali bode in kdaj bode odgovorni vladni oblasti dopuščeno, pravicam, ktere se spominjajo v členih 8, 9, 10, 12 in 13, časno in mestoma ustaviti veljavnost.

Pravice in svobode, zapopadene v poprejšnih členih, so nam zagotovljene le za naš blagor in za blagor države. Brez reda in vesoljne varnosti pa si ni misliti blagorja. Zna se tedaj primeriti, da je neobhodno potrebno utesniti osebno, hišno

in pisemsko svobodo kakor tudi svobodo tiska in svobodno taberovanje in društvovanje.

Posebna postava, o kateri govori ta člen, da bo natančnejše to zadevo določila, je prišla na svetlo dne 5. maja 1869. Kakor s te postave posnemamo, sme se omenjenim pravicam veljavnost ustaviti ob času vojske ali kadar je že vojska pred durmi in pa ob času homatij in širših veleizdajskih ali takih početij, po katerih žuga nevarnost ustavi ali telesni varnosti oseb. Kadar je kaj tacega, morajo se vsi ministri skupaj posvetovati, svoj sklep pa predložiti cesarju samemu, da ga potrdi. Tudi morajo svojo naredbo potem v državnem zboru razložiti in izpričati. Ni se tedaj bati, da bi delali svojoglavno brez silne potrebe.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000373816

